

שיעור כללי

דף ח: ענין ההתראה

ומחלוקת חכמים ורבי יהודה בענין התראה למיתה שהוא חייב בה

נעסוק היום ההתראה ובענין מחלוקת חכמים ורבי יהודה האם צריך התראה דווקא למיתה שהוא מחוייב בה או לא. נראה את האוקימתא של אב"י בסוגיין ונראה את מקורות המחלוקת של רבי יהודה ורבנן, את דרכי הלימוד מן הפסוקים, את הסברות ואת ההשלכות המעשיות.

סוגייתנו

- ראה סוגייתנו ח: האוקימתא של אב"י לדברי המשנה [דהיינו למחלוקת רבי מאיר וחכמים אם מוציא שם רע בשלושה או בעשרים ושלשה] מ-אב"י אמר' עד 'רב פפא אמר'.
- ראה מקורה של מחלוקת חכמים ורבי יהודה בפרק תשיעי – המשנה בדף עט: חצח שנתערב והגמ' בדף פ: 'כל חייבי מיתות' עד 'מקושש הוראת שעה היתה'. וראה רש"י שם.
- וראה סוגיית הגמ' לגבי דיני התראה מ: 'תנו רבנן מכירים אתם אותו' עד מא. 'אמר רב חנן'.
- וראה מדרש תנאים על הפסוק של 'יומת המת'.
- וראה גמ' ראש השנה כא: בענין התראה וקושיית המהרש"א ודברי 'הכתב והקבלה' על הפסוק בדברים יז'.
- וראה 'חמרא וחיי' וביחס לתיחוצו השני ראה גמ' מכות מפי עצמו ודברי רש"י שם ודברי הרמב"ם וערוך לנר שם.
- וראה עוד ערוך לנר בסוגיא דסנהדרין מא. במה שהקשה.
- וראה ירושלמי במסכתין פ"ה ה"א דברי רשב"י.

סוגיא דדף מה:

- ראה סוגיית הגמ' לקמן מה: 'אמר שמואל נקטעה יד העדים' עד 'אמר ליה מר קשישא'.
- וראה רמב"ם סנהדרין יד, ח וכסף משנה שם ואבן האזל שם
- וראה דברי הרמב"ן ביחס ללשון 'יומת' ו'מות יומת'.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף פ עמוד ב

כל חייבי מיתות. שמע מינה: מותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל. אמר רבי ירמיה: הכא במאי עסקינן - כגון שהתרו בו סתם. והאי תנא הוא, דתניא: ושאר חייבי מיתות שבתורה אין ממיתין אותן אלא בעדה ועדים והתראה, ועד שיודיעוהו שהוא חייב מיתת בית דין. רבי יהודה אומר: עד שיודיעוהו באיזה מיתה הוא נהרג. תנא קמא יליף ממקושש, ורבי יהודה אומר: מקושש הוראת שעה היתה.

רש"י מסכת סנהדרין דף פ עמוד ב

יליף ממקושש – שהמולאים אותו לא התרו בו קם מיתתו, דלא הוה ידעני לה אללא מיתה סתם.

הוראת שעה היתה – ועל פי הדבור מחייב ולא גמרינן מינה לדורות, הואיל ונפקא לן התראה מיומת המת – שיתיר עצמו למיתה, אותה מיתה משמע.

מדרש תנאים לדברים פרק יז

ד"א על פי שנ' עד' על פי עדים אתה ממיתו אין אתה ממיתו מאומד מיכן אמרו מאיימין על עידי נפשות ואומ' להן שמא תאמרו מאומד ומשמעה עד מפי עד מפי אדם נאמן שמענו: כיצד (מאיימין) [מאומד] אומ' להם שמא כך ראיתם שרץ אחר חבירו לחרבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר אם כן ראיתם אין בדבריכם כלום: אמר ר' שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחרבה ורצתי אחריו ומצאתי חרב בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר אמרתי לו רשע מי הרגו לזה או אני או אתה אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמ' תורה על פי שנים עדים יומת המת יודע מחשבות יפרע מאותו האיש אמ' לא זו משם עד שבא נחש והכישו: יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה: ד"א יומת המת וכי המת מת אלא הרשעים שנקראו בחייהם מתים: כיוצא בו אתה אומר (יחז' יח לב) כי לא אחפון במות המת חי הוא יודך כמוני היום (ישע' לח יט) וכן דוד הוא אומר (תה' קטו יז) לא המתים יהללו יה ואנחנו נברך יה:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כא עמוד ב

בקש קהלת למצא דברי חפץ, בקש קהלת להיות כמשה, יצתה בת קול ואמרה לו: וכתוב ישר דברי אמת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. וחד אמר: נביאים - לא קם, במלכים - קם, אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצא דברי חפץ - בקש קהלת לדון דינין שבלב, שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו: וכתוב ישר דברי אמת - על פי שנים עדים וגו'.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת ראש השנה דף כא עמוד ב

בקש קהלת לדון דינין שבלב כו' ור"ל דברי חפץ כפי חפצו ודעת לבו שלא בעדים כו' יצתה בת קול וא"ל וכתוב ישר וגו' ע"ד דלעיל דמה שכתוב במשנה תורה על פי שנים עדים וגו' דברי אמת הוא ומיהו הא דאמר נמי שלא להתראה הוא קשה לכאורה מה שייך בדין שבלב אם לא התירו בו ובת קול נמי לא היה מזהיר לו אלא מלתא דבעי עדים ולא אהא דבעי התראה גם בדברי התרגום של ספר קהלת לא הוזכר אלא דבעי למידן דינין כו' בלא סהדין ולא הזכיר בלא התראה ויש ליישב סוגין דהתלמוד דעיקר טעמו של התראה שלא יאמר שוגג הייתי ושפיר הוה בעי למידן דינין שבלב לפי עדות העדים גם בלא התראה דמוזיד הוה והבת קול שלא הביא רק קרא דעל פי שנים עדים וגו' סמך עצמו דהתראה תלויה בעדים ודו"ק:

הכתב והקבלה דברים פרק יז

על פי שני עדים. רבותינו למדנו ממקרא זה שאין מיתה בלא התראה (ר"ה כ"א ע"ב), ומהרש"א בח"א שם תמה ע"ז מהיכן מוכח, ע"ש. ונ"ל שממלת עדים למדוהו, ששרש יעד הוראתו ג"כ לשון התראה כמו והועד בבעליו (ערש"י), וכן העד העיד בנו האיש (בראשית מ"ג), ויש א"כ במלת עדים הוראה משותפת ומותאמת, על האנשים שראו את הדבר ועל ההתראה שהתרו בעובר (ווארנענדע צייגען), ובמכות ו' אמר'י שיהיו ב' עדיו מתירין בו שנאמר ע"פ שנים עדים. וע' בסנהדרין מ"ז ילפי' לה מן יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה. ורשד"ל היטב לדבר בזה בקצת יתר ביאור וז"ל, בכל המקרא אין לשון עדות אלא התראה והזכרה כמו העד העיד בנו האיש, כי אתה העדות בנו, וזולתם רבים, וכן הן עד לאומים נתתיו מזהיר ומתרה לבלתי עשות דבר מיוחד, והוא קרוב בענין לנגיד ומצוה, וכן עד הגל הזה ועדה המצבה לא יתכן לפרש אותם מענין עדות לפני ב"ד, כי העדות בב"ד תהיה לאחר מעשה וכאן העדות קודמת למעשה, כאמרו אם אני לא אעבור וגו' מלבד כי העדות תהיה תמיד לפני אחרים זולת החוטא עצמו וכאן לא תהיה רק לפני העובר עצמו, והנה על כרחך אין הכוונה אלא שהם יזכירונו ויזהירונו שלא נעבור אותם אזכור הברית אשר כרתנו כאשר העמדנו אותם, והנה זה כאלו הגל והמצבה בפיהם יזכירונו ויזהירונו שלא נעבור אותם איש לרעת אחיו, כי אמנם המסהיד בב"ד עונה יקרא ולא מעיד, ואין ענין לשון העיד אלא הזכרה ואזהרה, וכן המצות נקראו עדות להיותן אזהרות והתראות, ולא יצדק השם הזה אלא על המצות ל"ת. והנה בשירת האזינו נאמרו שתי הלשונות, וענתה השירה הזאת לפנינו לעד, והטעם כי אחר שנחטא היא תסהיד בנו לאמר צדיק הוא ה' כי פיו מריתי, וגם קודם שנחטא כבר העידה בנו לאמר, אל תחטאו פן תענשו. והנה בעדות לפני ב"ד נאמרו ג"כ שתי הלשונות, לא תענה ברעך עד שקר כי יקום עד חמש באיש לענות בו סרה, מכאן להתראה מה"ת, כי המחוסר התראה עונה יקרא ולא עד, ולא יקרא עד א"כ העיד כלומר שהתרה, אעפ"י שבהשאלה יכלול שם עד גם ההתראה וגם ההגדה בב"ד יחדיו, כי על הרוב שני הדברים הולכים צמידים, ומ"מ אין עדות בלא התראה, והנה בענין המסית לא הזכירה התורה עדים, וכבר טען ע"ז חכם אחד צרפתי, שא"כ הרי כל מי שיש לו שונא יבוא לב"ד ויאמר פלוני הסית אותי ויספיק זה שישקלוהו. ואולם רז"ל אמרו כי גם המסית טעון עדים אלא שאינם צריכים להתרות בו, ודי בישמעו דבריו בסתר, וזאת מנין להם? אבל מפני שאין ענין מלת עד רק מזהיר ומתרה והואיל ולא הוזכרו עדים במסית הבינו שאינו טעון התראה, והבינו גם כן כי בלא שני עדים אי אפשר להמית אדם כי כבר כתוב לא יקום עד אחד באיש, ע"כ אמרו שהוא טעון עדים אבל אינו טעון התראה, והנה דברי התורה ודברי החכמים שרירים וקיימים:

חמרא וח"י סנהדרין מ:

אמר עולא מנין להתראה מן התורה וכו' אין להקשות דתיפוק ליה מדאצטר"י קרא מיומת המת לומר דבעינן שיתיר עצמו למיתה א"כ ודאי שצריך ג"כ שיתרה בו דאל"כ היאך התיר עצמו למיתה דאנא אמינא דקרא דיומת המת אכתי להתראת אחרים אבל שיתיר עצמו למיתה מנ"ל אי נמי הוה אמינא דבעינן שיתיר עצמו למיתה ע"י עצמו וכגון שאומר אני אהרוג את זה אעפ"י שיהרגו אותי אבל שיתרו בו אחרים מנ"ל.

תלמוד בבלי מסכת מכות דף י עמוד ב

ואמר רבא: מתרה שאמרו, אפילו מפי עצמו, ואפילו מפי השד.

רש"י מסכת מכות דף י עמוד ב

מפי עצמו - ההרוג עצמו התרה בו.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יב הלכה ב

ובין שהתרה בו אחד מן העדים ובין שהתרה בו אחר בפני עדים אפילו אשה או עבד אפילו, שמע קול המתרה ולא ראהו ואפילו התרה בעצמו הרי זה נהרג.

ערוך לנר מסכת מכות דף ו עמוד ב

בד"ה מפי עצמו. ההורג בעצמו. מהרמב"ם בהל' סנהדרין (פי"ב ה"ב) משמע דמפרש מפי עצמו על ההורג, וע"ש בכסף משנה. והנה לשון מפי עצמו יותר משמע כן, וא"כ צריך טעם על רש"י למה לא פי' ג"כ על ההורג או עכ"פ על שניהם. ונלענ"ד דרש"י הוכיח שפיר דע"כ התראה בעצמו ע"י ההורג לא מהני מדאמרין בסנהדרין (מ ב) ששואלין העדים התריתם בו קבל התראה התיר עצמו למיתה ע"ש, ולכאורה קשה למה שואלין כלל התריתם בו הא שאלה זו לא מעלה ולא מוריד כיון דעכ"פ צריכין לשאול אם קבל התראה והתיר עצמו למיתה א"כ ע"כ כשיהרג צריך שישמעו העדים מפיו שאמר שיודע שעבירה זו מוזהרת בתורה ושחייב מיתה עליו ואעפ"כ הוא עושה, וא"כ אפילו לא התרו בו העדים תחלה מכל מקום הרי התרה בעצמו, אע"כ הוכיח רש"י מדילפינן התם דין התראה מקראי בעינן דוקא שאחר יתרה בו ולא הוא בעצמו, ולכן שפיר צריכים להעדים לשאול התריתם בו:

ערוך לנר מסכת סנהדרין דף מא עמוד א

ק"ל דא"כ היאך משכחת לכאורה ב' כתובים שבאים כא' דאין מלמדים נימא ג"כ הכי דמלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא והרי בקדושין (לד ב) חשיב מצה והקהל ב' כתובים הבאים כא' דנשים אתיין בק"ו מטפלים ע"ש בתוס' (ד"ה ואנא) ואי נימא כיון דאמרין בקדושין (ד ב) דהיינו דאיכא למדרש דרשין ולא אמרינן דטרח קרא בכדי א"כ לא נחשוב אותו לב' כתובים הבאים כאחד זה ג"כ דרשה מקרי א"כ פשיטא דקשיא אסוגיא דכאן למה ילפינן שאר חייבי מיתות מהני נימא דהוי מחלל שבת ובא על נערה מאורסה ורוצח ג' כתובים הבאים כאחד דלכ"ע א"מ משום הך קושיא דנכתוב בסקילה ונגמר אחרינא מניה. וראיתי בס' הליכות עולם דטעם דמ"ד דב' כתובים הבאים כאחד מלמדין משום הך טעמא דמלתא דאתיא בבנין אב טרח וכתב לה קרא אבל ג' כתובים אין מלמדין דכולי האי ודאי לא טרח קרא והרי הכא אמרינן אפילו לגבי ג' כתובים כן וצ"ע. ואולי י"ל עפ"י הנ"ל כיון דאיכא היקש דמשפט אחד לכן יותר סברא לומר דטרח קרא אפילו בג' כתובים מלומר דהתורה רצתה שלא נילף בהיקש:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סנהדרין פרק ה הלכה א

מניין להתרייה ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן [ויקרא כ יז] ואיש אשר יקח את אחותו חסד הוא. א"ר בון קין נשא אחותו הבל נשא אחותו חסד עשיתי עם הראשונים שיבנה עולם מהן [תהילים פט ג] כי אמרתי עולם חסד יבנה. תני ר"ש בן יוחי אומר [דברים יז ו] ע"פ שנים עדים יומת המת המת אלא להודיעו באי זו מיתה מת. תני ר' יודה בי ר' אלעאי אומר [שמות כא יד] וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה שיערימוהו באיזו מיתה מת.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יד הלכה ח

מי שעמד על נפשו ולא יכלו בית דין לאוסרו עד שימיתוהו במיתה שהוא חייב בה הורגין אותו עדיו בכל מיתה שיכולין להמיתו בה מאחר שנגמר דינו ואין רשות לשאר העם להמיתו תחלה, לפיכך אם נקטעה יד העדים פטור, ואם היו העדים גדמין מתחלה יהרג ביד אחרים, במה דברים אמורים בשאר מחוייבי מיתות בית דין חוץ מן הרוצח, אבל הורג נפש שנגמר דינו רודפין אחריו בכל דבר וביד כל אדם עד שממתין אותו.

סוף משנה הלכות סנהדרין פרק יד הלכה ח

מי שעמד על נפשו וכו'. סנהדרין פרק נגמר הדין (דף מ"ה:) אמר שמואל נקטעה יד העדים פטור מ"ט דבעינן יד העדים בראשונה וליכא אלא מעתה עדים גדמים דמעיקרא הכי נמי דפסילי שאני התם דאמר קרא יד העדים שהיתה כבר וכו' ומי בעינן קרא כדכתיב והתניא מות יומת המכה רוצח הוא אין לי אלא במיתה הכתובה בו מניין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו ת"ל מות יומת המכה מ"מ שאני התם דאמר קרא מות יומת ופירש"י יד העדים יד שהיתה להם תהיה להם בשעת מיתה אבל גדמים מעיקרא לא משתמע מיניה דזו היא יד שלהם וכו' אין לי אי לא כתב אלא יומת אלא מיתה הכתובה בו סייף עכ"ל. ולפום ריהטא משמע דרוצח משום דכתיב ביה מות יומת אשתני משאר חייבי מיתות בתרתי חדא דשאר חייבי מיתות בעינן דלא ימיתנו אלא במיתה הכתובה בו ורוצח אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול תרתי דבשאר חייבי מיתות בעינן יד העדים בראשונה ואילו ברוצח לא בעינן דמדמקשה מההיא דרוצח אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול משמע דהא בהא תליא דאי בעינן יד העדים בראשונה אי אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול ואי אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול לא בעינן יד העדים בראשונה ויש לתמוה על רבינו שכתב שגם בשאר מחוייבי מיתה ממיתין אותם בכל מיתה שיכולין ואין חילוק בין רוצח לשאר אלא אי בעינן יד העדים בראשונה אי לא דלדידיה מאי מקשה לשמואל מרוצח שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול דהא בשאר מחוייבי מיתה הכי דינא אלא שיד עדים בראשונה בעינן וה"ה גבי רוצח ואפשר לומר דכי מקשה לשמואל לישנא דברייתא דייק דקאמר שאם אי אתה יכול להמיתו דמשמע דקאי לבית דין או לכל אחד משראל דכל הקודם בו זכה דאי קאי לעדים שאם אינם יכולים להמיתו מיבעי ליה אלא משמע דלא בעינן יד עדים בראשונה וקשיא לשמואל אבל אה"נ דשאר חייבי מיתות נמי הוי דינא דממיתין אותו בכל מיתה אלא דבעינן יד עדים בראשונה ואין לי אלא מיתה הכתובה בו פירוש יד העדים בראשונה ושני ליה דשאני רוצח דכתיב ביה מות יומת לרבות אפי' דליכא יד עדים בראשונה. ויש לדקדק שתפס רבינו דין דנקטעה יד העדים גבי מי שעמד על נפשו דמשמע דאם לא עמד על נפשו חייב ולפום סוגיין משמע דשמואל סתם מיירי בין עמד על נפשו בין לא עמד:

אבן האזל הלכות סנהדרין פרק יד הלכה ח

ואמר בזה חתן אחותי הגאון מוהר"א ש"ך שי' דהרמב"ם סמיך בזה על התוספתא דסנהדרין פ' י"ב הובאה בתוס' בריש מכות, דתניא שם כל חייבי מיתות שבתורה שאי אתה יכול להמיתן במיתה האמורה בהן, המיתן בכל המיתות בין קלות בין חמורות, שנאמר ובערת הרע מקרבך, ובסוגיית הגמ' צריך לפרש כד' הכ"מ, דפירכת הגמ' אשמואל הוא משום דמפרש הברייטא דהריבוי ממות יומת הוא גם לדין יד העדים בראשונה דרבי קרא אפי' ליכא יד העדים, ומשני דזה דוקא ברצח משום דהוי רוצח וגואל שני כתובים וכן כתב הלח"מ, אבל אינו מיושב דעכ"פ מנ"ל לחלק בין דין כל מיתה שאתה יכול להמיתו לדין נקטעה בשאר חייבי מיתות חוץ מרוצח.

רמב"ן שמות פרק כא

וגם בעליו יומת - קבלו רבותינו ז"ל (מכילתא כאן, סנהדרין טו ב) שהיא מיתה בידי שמים, וכמוהו והזר הקרב יומת (במדבר יח ז), ומתו בו כי יחללוהו (ויקרא כב ט). וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד "יומת" בלבד, אבל "מות יומת" נאמר בכולן. ואין טענה ממכה אדם יומת (שם כד כא), ולא משבת (להלן לה ב) ונביא המסית (דברים יג ו), שכבר פורש בהם במקום אחר. ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל. ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר, או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת, יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח, כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה, לא ינקה ה' אותו. רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג, לא מיתת עצמו, כענין והרגתי אתכם בחרב (להלן כב כג). ואמר עוד באונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת (במדבר יח ז) יתקטל, כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק (סנהדרין פא ב):

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף לג עמוד א

רב שישא בריה דרב אידי אמר: חובל בחבירו נמי ממונא משלם ומילקא לא לקי, מהכא: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה, ואמר רבי אלעזר: במצות שבמיתה הכתוב מדבר, דכתיב: ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש, היכי דמי? אי דלא אתרו ביה, אמאי מיקטיל? אלא פשיטא דאתרו ביה, ומותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר הקל, ואמר רחמנא: ולא יהיה אסון ענוש יענש. מתקיף לה רב אשי: ממאי דמותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר הקל? דלמא לא הוי, אם תמצא לומר הוי, ממאי דמיתה חמורה? דלמא מלקות חמור, דאמר רב: אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה, פלחו לצלמא! א"ל רב סמא בריה דרב אשי, ואמרי לה רב סמא בריה דרב אשי לרב אשי: ולא שני לך בין הכאה שיש לה קצבה להכאה שאין לה קצבה?